

Pojetí národa a národních dějin v díle M. Pavla Stránského *O státě českém*

V české historiografii, etnologii a hlavně žurnalistice je dnes v módě pojímat novodobý český národ jako „ideový konstrukt dobové kulturní elity navazující na kontexty širěji evropské a světové“. Zvláštní nepřízně se dostává „akceptaci konceptu národa a národní identity založené na identifikaci exkluzivních kulturních rysů s národem samotným“, který J. Skupník označuje „za jeden z nejsmrtonosnějších a nejnebezpečnějších vynálezů evropské intelektuální tradice“.¹ V českém prostředí bývá smrtonosný vynález „jazykově“ definovaného národa připisován zpravidla Josefu Jungmannovi, a to s důrazem na jeho ideové kořeny v Herderově filozofii a obecně v evropském romantismu. Méně již se přihlíží k předchozímu vývoji historicko-politického myšlení v Čechách. Místo toho, aby se zkoumala konkrétní podoba „národní“ myšlenky v průběhu předcházejících staletí české historie, se automaticky předpokládá, že Jungmann a jeho stoupenci rozbili starší obecně sdílené vědomí sounáležitosti Čechů a českých Němců a jejich přináležitosti k zemi, a tím otevřeli cestu národnostnímu boji a jeho tragickému vyústění v letech 1938–1945. Jungmannovi jsou přitom připisována i další sporná prvenství jako vytvoření představy „tisíciletého národnostního boje“ v Čechách nebo fascinace všeslovanskou myšlenkou.²

Cílem této stati není diskuse o nebezpečích vyplývajících z „kulturního“ pojetí národa pro osudy našich zemí a Evropy v 19. a 20. století. Chci pouze ukázat, že Jungmannovo pojetí národa, stejně jako na ně navazující Palackého pojetí českých dějin nebyly inspirovány jen dobovými evropskými ideami a ideály, ale že se stejně intenzívně mohly sytit starším českým historickým myšlením. Netvrdím přitom, že mezi staršími koncepcemi a moderním chápáním českého národa nebo moderním nacionalismem nebyly podstatné rozdíly. Existovaly však jinde, než jsou obvykle hledány.

Jako příklad, na němž má být zmíněná kontinuita ukázána, jsem zvolil známé dílo Pavla Stránského *Res publica Bohemiae (O státě českém)*³ publikované poprvé roku 1634 v Leydenu a pak opětovně vydávané pro poučení evropské veřejnosti, naposledy roku 1719 ve Frankfurtu nad Mohanem. Volím tento spis nejen pro jeho dobovou oblibu (např. Balbín jej měl podle vlastního tvrzení neustále na stole), ale také proto, že nešlo o politický pamflet, ale o dílo encyklopedické, jehož autor musel usilovat o určitou objektivitu. Navíc poslední svazek jeho německého komentovaného překladu z pera Ignáce Cornovy vyšel roku 1803, tedy bezprostředně před Jungmannovým *Dvojím rozmlouváním*, se kterým Stránského dílo vykazuje mnohé myšlenkové shody. To vše činí *Český stát* pro naše účely mimořádně zajímavým.

Ani Stránského příručka ovšem nezapře autorovu osobnost, stejně jako dobové podmínky, v nichž kniha vznikala. Jde o dílo politicko-náboženského emigranta, rozhodného stoupence stavovské formy vlády a českého stavovského povstání let 1618–1620, ale také intelektuála, který se stal za svého dlouhého pobytu na česko-německém jazykovém pomezí v Litoměřicích svědkem trvalého růstu váhy německého etnika a německého jazyka v Čechách a citlivě na něj reagoval. Jde ale rovněž o jedince s hlubokým humanistickým vzděláním, o historika evropského formátu i o dobrého znalce starší české historiografie, který vydatně

¹ Jaroslav SKUPNÍK, *E cultura unum, či Pluribus unum? Kulturně-exkluzivní koncept národa a národní identity*, Český lid 84, 1997, s. 65–66.

² Např. Petr HOLUB, *Čech má mluvit česky. Sto devadesát let jazykového nacionalismu Josefa Jungmanna*, Respekt 1996, č. 30, s. 1, 9–11.

³ V následující stati vycházím z 2. vydání Stránského *Res publica Bojema*, Leyden 1643, citáty přebírám z překladu Bohumila RYBY, *Pavel Stránský ze Zápské Stránky: Český stát. Okřik*, Praha 1953. Od podrobné citace a od sémantického rozboru Stránského pojmů natio, gens a populus zde musím bohužel pro nedostatek místa upustit.

čerpal z jejího ideového dědictví a zejména z její koncepce národa a národních dějin. To vše utvářelo i jeho pojetí národa a jeho dějin.

Můj výklad nutně začíná Stránského definicí či spíše jeho chápáním národa. Stránského pojetí národa vyjádřené r. 1634 v *Českém státě* je současně „kulturní“ i „státní“, lépe řečeno teritoriálně-politické. Jednotlivé národy se u Stránského rozlišují především několika kulturními znaky, z nichž na prvním místě stojí jazyk, současně jsou však neodmyslitelné od určitého politicky organizovaného teritoria, jež je možno označit jako „jejich“. Proto považuje Stránský Moravany za národ odlišný od Čechů. Jen výjimečně se od tohoto pojetí odklání, když např. mezi slovanské národy řadí vedle Čechů, Rusů a Poláků i Vindy. V zásadě však národem u Stránského není jakékoli etnikum, ale jen státně organizované etnické společenství. Obyvatele Uher tedy Stránský zásadně nazývá Uhry a nemaďarské národnosti svatoštěpánské koruny s výjimkou Charvátů nebere na vědomí, a to ani v případě Slováků, jazykově tak blízkých Čechům jeho doby.

Jazyk stojí u Stránského mezi znaky navzájem odlišujícími jednotlivé národy na prvním místě. Proto také autor jazykovým poměrům v jednotlivých zemích české koruny i v Čechách samých věnuje mimořádnou pozornost. Dalším neméně důležitým znakem národa jsou zvyky a obyčeje. Stránského chápání věci velmi pěkně dokumentuje ta část jeho výkladu o ústavním zřízení Čech, kde autor s uspokojením konstatuje, že Češi původně „nebyli promíšeni s cizími národy, jež by se odlišovaly jazykem nebo zvyky“, že si byli „rovni národností, řečí a zřízeními“. Stránský se k otázce jazyka znovu vrací i v kontextu zdánlivě zcela odtažitém, v kapitole o českém mincovnictví, která mu nečekaně dává příležitost k proklamaci jazykové jednoty státu: „Vždyť jako zvláštní jazyk rozlišuje národ od národa,“ píše Stránský, „tak užívání nestejných zákonů a mincí odděluje jedno společenství od druhého, jedno království od jiného, a naopak směšování nebo matení jazyka i mince stírá to, čím se liší národ od národa, stát od státu, a vleče za sebou zhoubné převraty. Proto každý národ, kterému je jeho bytí drahé, a obzvláště panovník či nejvyšší vrchnost, kterou si národ postavil v čelo k vykonávání práv svrchovanosti, musí s neobyčejně bdělou péčí dbáti o to, aby vytrvale chránil a v neporušenosti udržoval stejně jazyk jako měnu.“

Jazykové čistotě národa a péči o národní jazyk příkládá Stránský v souladu se svou koncepcí mimořádnou důležitost a považuje ji za přední úkol státu. Poněmčení některých českých měst vykládá mimo jiné „zpozdilou nedbalostí naší vlády v pěstování našeho jazyka..., která odporuje předpisům zemských zákonů i hlasu rozumu“. V zaujetí pro češtinu Stránský neváhá silně přecenit její význam v minulosti. Byla prý původním jazykem české královské kanceláře používaným ve styku s Čechy, Moravany, Slezany a Lužičany, kdežto latiny se prý užívalo jen ve styku s cizinou. Teprve „za paměti našich dědů“ se vlivem příchodu cizinců Slezané a Lužičané začali za svůj slovanský jazyk stydět a dali v úředním styku přednost němčině. Důsledkem této změny bylo vytvoření německé expedice při královské kanceláři, „věc našemu jazyku velice zhoubná“, i drzý, ale neúspěšný pokus „nepřátel našeho jazyka“ o jmenování německého místokancléře. Stránského ideálem tedy nebyla jen výlučnost češtiny jako úředního jazyka v Čechách, ale v celém českém soustátí, bez ohledu na početní zastoupení jednotlivých národností v jeho zemích.

Důraz na jazykovou jednotu a čistotu souvisel velmi úzce s dalším důležitým konstitutivním prvkem národa, kterým byl Stránskému společný původ jeho příslušníků. Národ mu byl i určitým společenstvím biologickým, jemuž přírodní zákony dávaly jeho sílu. Byla to národní nesmíšenost, jež podle Stránského zaručovala starým Čechům družnost a vzájemnou spojitost, „jakou příroda zjednává mezi lidmi sobě podobnými“. Důraz na jazykovou čistotu byl vlastně i důrazem na čistotu biologickou.

Takovéto pojetí národa nebylo v té době v Čechách ničím ojedinělým. Stačí připomenout Komenského *Gentis felicitas*, kde autorovo explicitní vymezení pojmu národ a z něho vyplývající závěry nápadně připomínají Stránského formulace. Pro Komenského je národ

„množství lidí zrozených z téhož kmene, bydlících na témže místě ve světě (jakoby ve společném domě, který nazývají vlastí), užívajících téhož zvláštního jazyka, a tím spojených týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy o dobro obecné“. Komenskému, inspirovanému biblickým pojetím národa vyvoleného, z této definice vyplývá, že k podmínkám „šťěstí národa“ patří i „plnost sebe“, „osídlení země domorodými lidmi bez promísení s cizinci“. Proto před Maďary v mnohonárodnostních Uhrách 17. stol. klade úkol, aby postupně vyplnili svou krví všechny končiny království a vytlačili zbytky původního obyvatelstva i později příšle cizince. Dodejme, že pro něho byla přijatelná i jiná varianta, totiž že by lepší vzdělání mravů a jazyka vyvážilo nevýhody národnostní promiskuity, tedy smířlivost, jaká byla zcela cizí Stránskému.

Přes shody v chápání jazyka a společného původu jako základních znaků národa najdeme mezi Stránským a Komenským i jistý rozdíl. Místo Komenského poněkud neurčité formulace o společném domě-vlasti přichází Stránský s pevným spojením národa a státní organizace. Příslušníci národa jsou pro něho potomky společných předků, kteří společně přišli do země, obsadili ji a zorganizovali do podoby státu. Právě tímto aktem se lid proměnil v národ: Lid, který přišel s praotcem Čechem, „začal Čechy vzdělávat a založil náš národ“. Vyprávění o příchodu praotce Čecha má pro Stránského a jeho pojetí nároků českého národa na českou zemi podobně jako pro jeho předchůdce počínaje Kosmou, klíčový význam.

Soudobá politická teorie znala dvojí způsob, jak bylo možno takový nárok založit: dobytím určitého území a podmaněním jeho obyvatelstva, nebo mírovým obsazením dosud neobydlené země. Česká kronikářská tradice – na rozdíl např. od maďarské – akcentovala jednoznačně druhou cestu. Podle Kosmy ležela země před příchodem Čecha a jeho lidu „nedotčena rádlím a do té doby ještě do ní nevešel člověk, který by se jí dotekl“. Proto byl nárok Čechů na ni nesporný. Humanisticky vzdělaný Stránský ovšem v tomto bodu Kosmu následovat nemohl, neboť historiografie mezitím vynesla na světlo nepochybná svědectví antických autorů, podle nichž byly Čechy osídleny dávno před příchodem Slovanů. Zároveň ovšem nemohl a nechtěl zpochybnit nároky plynoucí z obsazení země Čechovými lidmi. Právě akt obsazení byl jedním ze základních kamenů české středověké i raněnovověké politické ideologie a je známa prudkost reakce, již vyvolalo zpochybnění existence praotce Čecha Gelasiem Dobnerem ještě o více než jedno století později.

Stránský si v této situaci pomohl zajímavým způsobem. Přejal představu o keltských Bójích jako prvních obyvatelích země, kteří jí dali i jméno, avšak vzhledem k tomu, že nepřišli do kontaktu se Slovy, si jich moc nevšímal. Daleko více ho zaujali Markomani a Kvádové, kteří byli nejen přímými předchůdci Slovanů u nás, ale podle představ rozšířených zejména mezi moravskými humanisty i zakladateli moravské státnosti. Také Stránský je ztotožňuje s Moravany, Morava podle něho existovala jako samostatný stát od svého založení Marobudem až do rozpadu Svatoplukovy říše. Rozpor mezi odlišnou etnicitou Markomanů a pozdějších Moravanů překlenul autor smělou konstrukcí, čerpající zřejmě se soudobého polského sarmatismu: Svěvští Markomani prý záhy opustili svůj původní jazyk (Stránský váhal, zda byl bližší keltskému, nebo germánskému) a mravy a poslovanštili se. Zásahu na tom měl slovanský národ Vindů čili Vandalů, „kteří se vychrlili ze Sarmatska od Azovského moře“ a našli si nová sídla v povodí Visly a na Baltu. Markomané, tísnění římskou expanzí, je pozvali i do vlastních zemí a za následujícího „smíšení národů rozdílných původem i jazykem“ prý „svěvské zvyky i řeč upadly u Markomanů pomalu v zapomenutí a zakořeňovaly se slovanské“. Když pak za času císaře Konstantina Vindové přesídlili z Pobaltí a Povolí do Pannonie, přidala se k nim i většina obyvatelstva „příbuzné krve“ z markomanských zemí. Česká země tím byla „vyčistěna a zbavena z velké části vzdělavatelů, takže začala bujně zarůstat lesy a poskytovala domov více šelmám než lidem“. Předkové Čechů tedy mohli novou vlast obsadit „podle obecného práva“.

Příchod Čechů měl ve Stránského podání tento konkrétní průběh: Naši předkové přišli nejprve na Moravu. Když ale shledali, že je plná „národa jejich jazyka“, a zvěděli „o nepočtenosti svých krajanů Vindů obývajících Čechy“, zamířili přímo tam. „Prořídí starší obyvatelé“ před nimi zprvu prchali, ale „když z příbuznosti řeči a zvyků poznali, že to jsou lidé jejich národa“, sblížili se s nimi a postupně starý i nový lid srostli „v jeden a týž národ“ trvající dosud. Tam, kde to vyhovuje jeho politickému záměru, Stránský ovšem více zdůrazňuje liduprázdný charakter obsazované země. Argumentuje jím například proti příslušnosti Čech k říši: Země v době, kdy do ní přišli „zakladatelé českého národa, byla zcela pustá, nevzdělaná, celá houštinami hrozně zarostlá, a měla jen málo obyvatel (a to nikoliv Němců), anebo vůbec žádné. Tudíž zemi prázdnu, jež tehdy vůbec neměla držitele, podle práva ode všech národů uznávaného obsadili... a dlouhým užíváním také vydrželi, aniž se kdo vyskytl, jenž by byl chtěl... si osobovat panství nebo nějaké právo na tuto zemi“.

Po těchto slovech lépe chápeme i smysl Stránského teorie o poslovanštění Svěvů v Čechách. Je i argumentem proti případnému pokusu Němců žádat pro sebe vládu nad Čechami nebo podíl na moci v zemi. Jen Čechové, kteří v souladu s obecným právem obsadili vylištěnou zemi se zbytky obyvatelstva stejného jazyka, měli nárok na to být jejími pány. Později přišlým cizincům nepřislušel, byli v zemi pouhými hosty. Z výše uvedeného výkladu pochopíme i to, proč Moravané jsou pro autora stejně jako pro jiné jeho současníky zcela svébytným národem odlišným od Čechů: Je to národ odlišného původu, žijící navíc ve vlastním politickém útvaru. Shoda řeči v tomto případě nevádí. Autor ji prostě přechází mlčením, na rozdíl například od Komenského, který ji naopak zdůrazňuje.

Problém vzniká tam, kde se v rámci jedné země mluví více jazyky. Jestliže v Čechách jej řeší Stránský rozlišením „státního národa“ a „hostí“, pak jinde tím způsobem, že se vyhne výslovnému označení jejich obyvatel za národ. Obyvatelstvo Slezska je podle něho shlukem bývalých Vindů, Moravanů, Čechů, Poláků a Němců, kteří se sem „slezli“ z různých stran. Spojením několika slovanských národů vznikl i zvláštní slezský dialekt, který ale pod vlivem Němců, „nesmiřitelných nepřátel slovanské řeči“, upadl v opovržení a udržel se jen za Odrou a na uherském pomezí. Slovansky mluvící Slezané nejsou pro Stránského ani Čechy, ani Poláky, ale také ne zvláštním národem, jen specifickým etnikem. U Lužičanů pak má v jeho podání jazyková diference výraznou sociální dimenzi: Jsou lidem smíšeným ze Slovanů a Němců, přičemž ti, „kteří chtějí být vzdělanějšími, mluví jazykem německým, kteří vesničtějšími, jazykem slovanským“.

Jestliže existenci Čechů jako národa nelze odtrhnout od jejich země, od českého knížectví či později království, platí stejně i opačná souvislost: Český stát je výlučně státem Čechů. Jeho jedinými „vlastníky“ jsou potomci Čechova lidu, tedy etničtí Češi, odlišující se od jiných národů užíváním češtiny, svými zvyky a zřízeními. Když autor v úvodním odstavci Českého státu seznamuje čtenáře s názvem země, o které píše, výslovně uvádí jak označení Bohemia, tak i Czechia, a to jako označení identická. Pojmové rozlišení „böhmisch“ a „tschechisch“, tím méně představa českého „zemského národa“ o dvou jazycích, pro něho prostě neexistují, byla by ostatně v jeho době anachronismem.

Nutno ovšem dodat, že národ Stránskému jako rozhodnému stoupenci stavovského zřízení namnoze splývá pouze se stavy, které tvoří jakési „státní jádro“ sdružující „lidi lepší povahy“, zatímco osudem „nejnižšího zástupu obecného lidu“ je podle Stránského „poddát se k poddanským službám“. Proto také střídavě mluví o volbě panovníka národem a stavy, obojí je pro něj totéž. I Stránského úsilí o národnostní nepromíšenost země se zákonitě obrací především ke šlechtě a k měšťanstvu. Venkovský lid ho z tohoto hlediska zajímá podstatně méně, téměř vůbec ne. V tom je rozdíl mezi ním a Antonínem Frozínem, který psal své *Obroviště mariánského Atlanta* o sto let později, v době, kdy o „jazykové českosti“ šlechty u nás nemohlo být řeči. I když se Stránský mimořádně zajímá o jazykové poměry, marně bychom u něho hledali pokus o přesné vytyčení jazykové hranice v Čechách, který by bral v

úvalu i venkov. Autor se – s výjimkou tzv. vnějších krajů – jen ojediněle (v případě Broumova) zmiňuje o poněmčení některé venkovské oblasti Čech, mnohem více ho zajímá poněmčování některých měst a zejména je zneklidněn přílivem cizí šlechty.

Stránský zdůrazňuje a vítá zákonná opatření, ať již staršího původu, nebo přijatá zcela nedávno, která mají zabránit pronikání cizinců do řad privilegovaných stavů. Z jeho koncepce národa logicky plyne, že cizinci jsou „ze správy českých věcí podle starobylého zákona a mravu vždy přesně zachovávaného zcela vyloučeni“ a že „nikdo z cizozemců narozených mimo hranice království nemůže být do žádného ze stavů zařazen ani mít v majetku hroudu půdy s právem vrchnostenským a ani vystupovat na veřejnosti jakožto obyvatel království, dokud mu nedalo souhlas plné shromáždění šlechty, jde-li o šlechtice“, nebo městská rada v případě měšťana. Za důležitou podmínku přijetí cizince do země autor uvádí – v souladu s usnesením sněmu z roku 1615 – slib přijímaného, že dá své děti vyučit českému jazyku. Takový slib zřejmě – i když to Stránský nikde výslovně neříká – neznamená jen, že potomci nově přijatého šlechtice nebo měšťana budou s to komunikovat se svým českým okolím, ale je pro něho cestou k jejich počestění. Setrvání přistěhovalců při původním jazyce je mu téměř zločinem. Autor to naznačuje na příkladu měst, kam se „k zhoubnému nebezpečí pro náš jazyk“ stěhovali a stěhují Němci, „porůznu touží se usadit, avšak naučit se našemu národnímu jazyku považují za potupné“.

Mnohem otevřeněji než v Českém státě jsou tyto Stránského postoje vyjádřeny v jeho známém *Okřiku*, protiněmeckém pamfletu z roku 1618. Zde autor mj. neváhá přiznat, že už je poněmčeno celé české pohraničí včetně místních šlechtických rodů a že se jazyková hranice posunuje do vnitrozemí. V Českém státě mluví naopak jen o německosti tzv. vnějších krajů (Loketska, Chebska a Kladska) a na ostatním území Čech se zmiňuje jen o Broumovsku a třech městech. Vzniká přirozeně otázka, zda ve spisu určeném evropské veřejnosti autor záměrně nelíčí geografické rozšíření českého národa příznivěji, než tomu bylo ve skutečnosti. V *Okřiku* Stránský odmítá povolit pro Němce, kteří se usadili mezi Čechy, i německé bohoslužby a požaduje, aby se raději naučili česky. Žádá to dokonce i na sedlácích, a to opět s podtextem jejich žádoucí čechizace. Pán, který dostane „v poddannost dvou nebo tří z Němec sedlákův“, se jich nemá hned ptát po „zněmčilém knězi“ (takový postup by měl být podle Stránského sněmem zakázán a pokutován), ale má „těch svých neubaurův k tomu míti, aby když pod ním zemi českou vorat a český chléb jísti zvykají, také i jazykem českým mluvíti přivykali“.

Stránský se netají tím, že by uvítal totální počestění země, ale jako realista ví, že nečeský „rozplodek“ tak „rozplemení“ němčinu v pohraničních oblastech Čech, „že ji odtud vystrčíti, bychom snad i nejpilněji v tom pracovali, možné nám nebude“. Co však je třeba zvlášť zdůraznit, je fakt, že Stránského kritice jsou vystaveni nejen „z ciziny přivábení hosté Němci“, ale i ti „na díle mezi našimi Čechy odrostlí“. V očích Stránského i domácí Němci, po staletí obývající okrajová území Čech, zůstávají hosty, tedy politicky neplnoprávními obyvateli země.

Stránského postoje vyjádřené v *Okřiku* je užitečné znát i při četbě *Českého státu*, jehož formulace v téže otázce jsou namnoze zastřenější a méně určité. Teprve pak plně pochopíme např. jeho popis tzv. vnějších krajů Čech. Stránský je důsledně odlišuje od ostatních, o nichž říká, že od samé kolébky našeho národa žily pod touž vládou, v témž jazyce, týchž zákonech, zvyklostech a zřízeních. Loketsko, Chebsko a Kladsko, které byly připojeny k Čechám později a nechtěly s Čechy užívat téhož jazyka, mají zvláštní svobody, řády, zákony a zvyklosti, jsou spojeny s korunou manským svazkem, statky jejich šlechty nemají svobodný, ale manský charakter, a proto se tyto kraje, jak Stránský neopomene zdůraznit, neúčastní českých sněmů ani porad o státních věcech, jejich šlechta a měšťanstvo tudíž nejsou součástí české stavovské obce. Tento závěr nám také vysvětluje, proč ostatní kraje líčí Stránský v rozporu se skutečností jako jazykově prakticky zcela české.

Cizinci ohrožující etnickou čistotu, a tudíž i samu podstatu českého státu, splývají Stránskému výlučně s Němci. Autor se k jejich působení v Čechách neustále vrací, ať už jde o Němce „říšské“ nebo „domácí, a to vždy s patřičnou xenofobií. Záměry a vlastnosti, jež jim připisuje, jsou výlučně negativní: Němci nenávidí Slované a opovrhují jimi, jsou lačni moci, pomlouvají Čechy a komolí česká místní jména. „Němečtí spisovatelé jinak zvučného jména... podléhají nemírně citu a vykládají o právech svého národa příliš zpupně a nabubřele, o právech našeho však příliš bledě, někdy i urážlivě a pokrytecky. Nemůže se prý nikterak popřít, že u Němců přečasto dostala přednost cesta moci před cestou práva, že sami jsou národ náročný, závistivý a sousedům obtížný.“

Nikoliv teprve pro Jungmanna, ale již pro Stránského jsou Češi a Němci odvěkými nepřáteli. Jakmile na konci 8. století vzrostlo bohatství Čech, „vzplanuli závistí zlovolní lidé mezi sousedy... a odvážili se (r. 793 a 794) rušit obecný klid Čechů, osnovat spiknutí, aby je vypudili, znepokojovat krajinu zprvu loupeživými nájezdy, později i výpravami pravidelného vojska“. Když ale utrpěli nezdar, začali zuřit a „poštvali proti plemeni, u německého národa nenáviděnému, německé císaře (jejichž řadu Stránský zahajuje Karlem Velikým)... Tudíž mocně propukala nenávist, začínající se tehdy zakořeňovat mezi Němci a Čechy“.

Stránský není ochoten přiznat Němcům sebemenší podíl na civilizačním pokroku Čech. Počátky báňské činnosti, vznik městského stavu a městského práva, jakož i práva vůbec klade do samých počátků českých dějin, tedy do doby, kdy v zemi žádní Němci nebyli. V případě měst tím ovšem zároveň bojuje i proti mocenským nárokům šlechty v rámci české stavovské obce. Ke stavovskému rozdělení české společnosti podle něho došlo za knížete Nezamysla a záhy poté si stavy vytvořily i své právo, šlechta právo zemské, města právo městské. Jeho kodifikace začala za vlády knížete Křesomysla (kolem roku 800) a za jeho nástupce Mnaty byla doplněna zřízením městských soudů/

Staré české městské právo je pro Stránského totožné s právem staroměstským, o jehož jihoněmeckém původu nic neví. Do protikladu k němu staví právo magdeburské, jež se odvážili přinést do severočeských měst „němečtí přistěhovalci, kterým králové Vratislav a Přemysl Otakar II. příliš shovívavě v Čechách přáli a jejich počet rozmnožovali“. Stránský proto celozemskou kodifikaci městského práva Brikím a Koldínem a s ní spojený zákaz magdeburského práva vítá jako vítězství domácího práva nad právem cizím, německým. Lituje jen, že také ze zemského práva nebyly, jak prý o to usiloval císař Maxmilián, vypuštěny pozdější přídavky, jež do něho vnikly z cizích právních systémů. Takto koncipované dějiny českého práva nemají jen čelit cizím právním vzorům, ale slouží i jako obrana proti nactiutřačům Čechů. Stránský výslovně jmenuje Johanna Aubana, podle něhož Čechové „prý jako Kyklopové nemají vůbec zákonů, natož aby je poslouchali“, a nepřímou narážkou i Melchiora Goldasta, který prý tlachá, „že sice nějaké zákony mají, avšak slovanské, nespravedlivé, ukrutné a barbarské“.

Pokud Češi přejímali od někoho nějaké kulturní statky, nebyli to Němci, ale Řekové. Pohanská božstva starých Čechů a všech Slovanů byla vlastně božstvy řeckými, Perun byl snad řecký Keraunos – Zeus. Ostatně i křesťanství přijali Češi prostřednictvím Moravanů od Řeků. Bylo čistší než křesťanství římské a existovala, jak soudí Stránský v návaznosti na Bohuslava Bílejovského, nepřetržitá kontinuita mezi ním a husitstvím.

Pro autora Českého státu nebylo samozřejmostí jen to, že naše městské právo bylo českého původu, ale také že naše města byla původně výlučně česká a teprve časem se některá poněmčila. Pouze u Německého Brodu činí výjimku, charakteristicky však připisuje založení města (r. 793) německým loupežníkům a dodává, že město bylo postupně zvelebováno Čechy. Výslovně se přitom zastavuje u poněmčení tří měst. U Mostu a Ústí nad Labem spatřuje jeho příčinu v častých sňatcích tamních měšťanských dcerek s Míšňany, ale také v nedostatečné péči vlády o pěstování češtiny. Exemplárním příkladem německé rozpínivosti je mu ale

Chomutov, prý prvé z českých měst, kde se usadili němečtí přistěhovalci, vypudili poznenáhlu český jazyk a naplnili město svými krajany.

Na germanizaci Chomutova Stránský dokládá nebezpečí, jež Čechům hrozilo a stále hrozí od „Němců stěhovavých, kteří pohrdají krbem a půdou, kde spatřili světlo světa, a vyhledávají si – ke zhojbnému nebezpečí pro náš jazyk - sídla mezi příslušníky našeho národa“.

Protiněmecká zášť ho dokonce vede až k tomu, že evropskému čtenáři předkládá hrubě xenofobní přísloví „Všudy lidé, v Chomutově Němci“, jež později od protestantského emigranta přebírají i čeští katoličtí barokní dějepisci. Bohuslav Balbín je sice necituje doslova, ale zdůrazňuje jeho obecné rozšíření, kdežto František Beckovský mu dává poněkud jiný smysl než Stránský: Nemůže se zřejmě smířit s představou zcela poněmčeného města, a tak tvrdí, že přísloví vzniklo ve středověku, kdy město patřilo německým rytířům a úřadovalo se v něm proto německy.

Němci jsou pro Stránského nejen hlavním, ale vlastně jediným nepřitelem Čechů. Proti žádnému jinému národu autor necítí takovou nenávisť, před žádným nechová takové obavy. Téměř u každého českého panovníka neopomene charakterizovat jeho poměr k Němcům, a to se zjevnými sympatiemi k těm, kteří je omezovali nebo vyháněli ze země, a s odstupem vůči těm, kteří jim vycházeli vstříc. Stejně tak je mu -podobně jako Dalimilovi – sympatický zvyk knížat starší doby brát si manželky domácího rodu, neboť „čím je žena muži bližší jazykem, mravy a obyčeji, tím bývá jejich spojením příjemnější, svornější a všem příbuzným milejší“. Náklonnost k Němcům považuje i za regulérní důvod k sesazení panovníka: Bořivoj II. byl sesazen českými stavy, pobouřenými množstvím Němců na jeho dvoře, a stejně se vedlo Jindřichu Korutanskému, protože se ve státních záležitostech neradil s Čechy, ale s Němci. Jen mimochodem se u Stránského mihne i náznak antisemitismu, když mluví o Kolíně jako o židovském hnízdě. Jinak používá hanlivých epitet nebo přímo označení za nepřitele, a to zcela soustavně, výlučně k charakteristice Němců. Zajímavé je srovnání s Poláky. Pokud se Stránský zabývá válečnými činy jednotlivých českých knížat, zmiňuje války s polskými sousedy poměrně často, i když ne v takové míře jako boje s Němci. A přece necítí vůči Polákům žádnou nenávisť, naopak, výslovně uvádí, že Čech je „pro jazykovou blízkost považuje za bratry“. Překvapuje i absence jakýchkoli výpadů proti románsko-katolickému světu, který tak pronikavě zasáhl do osudů Stránského vlasti. Italové a Francouzi se spolu s Brity a Uhry dokonce u něho objevují mezi národy, s nimiž se prý Čech druží raději než s ostatními. Nacionální zaujetí tu zjevně vítězí nad náboženskou orientací.

Organickým doplňkem nenávisti vůči Němcům je u Stránského pevné slovanské cítění. Není v něm pochopitelně nic z pozdějšího obrozenského rusofilství, na to bylo tehdejší Rusko ještě příliš slabé a vzdálené. Vědomí příslušnosti k celku Slovanstva je však u Stránského velmi silné: Řeč Čechů se od řeči Rusů, Poláků, Charvátů, Vindů a ostatních slovanských národů liší jen dialektem, pohanské náboženství pěstované po několik století v Čechách bylo náboženstvím společným všem Slovanům, Ota Veliký byl „velmi nebezpečný ohrožovatel svobody všech Slovanů a tím i Čechů“. Dokládá je i snaha posunout počátky slovanského osídlení našich zemí co nejdále do minulosti, důraz na česko-polské bratrství, dané mj. příbuzenstvím Čecha a Lecha, reminiscence na osud Polabských Slovanů a konečně zdůraznění původní slavnosti zemí Koruny české, k jejichž částečnému poněmčení došlo podle autora teprve „za paměti našich dědů“. Stránský také rozhodně odmítá etymologii Slavi = sclavi a tvrzení o barbarskosti slovanských zákonů.

U Stránského najdeme i zárodek pozdější oblíbené antiteze Slovanů a Němců jako nositelů protikladných národních znaků a dějinných principů. Zatímco Němcům Stránský připisuje touhu po moci, nenávisť vůči Slovanům, závist vůči sousedům a malý respekt k právu, před nímž dávají přednost síle, je pro Slovany naopak příznačná svobodmilovnost. Již v nejstarší době Němci bojovali s Čechy za nespravedlivou nadvládu, zatímco Češi hájili otcovské krby a zděděnou svobodu. Od svobodmilovnosti Slovanů Stránský odvozuje i volitelnost českých

panovníků, o jejíž zákonnosti je pevně přesvědčen: „Obyčejem u všech slovanských kmenů užívaným, jakož i dlouhým zachováním nepřetržitě po několik století, jak vykládají, nabyli Čechové práva žítí mnohem svobodněji než národové jižních končin světa a moci poslouchat jenom tu vrchnost kterou by si s vůlí a hlasem celého národa vytvořili.“

Pro hlubší pochopení Stránského pojetí česko-německého vztahuje příznačný i výklad o státoprávním poměru Čech k říši. Autor mu věnuje celou obšírnou kapitolu. Abychom plně pochopili jeho vývody, musíme si znovu připomenout jeho stavovské pojetí státu, podle něhož nejsou vztahy mezi státy především věci panovníků, ale „národů“, to jest stavovských obcí. Stejně tak si musíme uvědomit, že stát je pro Stránského vždy státem nějakého národa. V tomto smyslu jsou mu Čechy státem Čechů a říše státem Němců, dějiny Čech dějinami Čechů a dějiny říše dějinami Němců. Odpovídá to ostatně i vývoji chápání říše v samotném Německu, kde právě v době humanismu nabývá na váze pojem německý národ a Německo. Pokud jde o Pavla Stránského, nikde o říši nemluví jako o nadnárodním, univerzálním státním útvaru, jen zřídka jejího panovníka nazývá římským císařem, téměř pravidelně mu dává označení císař německý a tímto titulem dokonce označuje i francké a východofrancké panovníky počínaje Karlem Velikým. Začlenění Čech do svazku říše je pro něho zároveň vládou Němců nad Čechy.

Uvedené „národní“ pojetí dějin, silně potlačující složku dynastickou, bylo téměř jakoby návratem k raněstředověkému kronikářství, k praxi autorů, kteří ještě nelíčili dějiny Francie, ale činy Franků. Není u nás ovšem ničím zcela novým, ale můžeme je sledovat již od Dalimila. Jestliže například porážka Jindřicha III. Břetislavem I. v šumavských lesích roku 1040 je pro Kosmu vítězstvím českého knížete nad císařem, pak pro Dalimila (ale také pro Václava Hájka z Libočan) je pobitím Němců Čechy. Česko-německý antagonismus existující uvnitř země je tu jakoby promítán do bojů Čechů s říší, jejichž rozměr je navíc značně přeceňován.

Abychom lépe pochopili Stránského státoprávní názory, musíme si uvědomit, za jakých i konkrétních politických poměrů svou práci psal. Stránský se plně ztotožňoval s věcí českých stavů včetně zbavení Habsburků trůnu a volby Fridricha Falckého českým králem. To ovšem byla i vzpoura proti císaři, a bylo tudíž věcí zásadní povahy, zda tento císař je nějak nadřazen českému panovníkovi a české zemi, nebo nikoliv. Tyto momenty se promítají i do Stránského státoprávních úvah.

Stránský postupuje ve svém díle tak, že čtenáři předkládá soubor argumentů mluvících pro příslušnost Čech k říši a soubor argumentů proti a nechává ho samotného rozhodnout o jejich váze. Jde však jen o zdánlivou objektivitu. Argumenty ve prospěch úplné nezávislosti Čech zaujímají dvě třetiny textu, opačné argumenty jen třetinu. Navíc Stránský mezi řádky zřetelně dává najevo své sympatie k zastáncům nezávislosti a někdy se přímo ztotožňuje s jejich argumentací, jako by zapomínal na nestrannost deklarovanou v úvodu ke kapitole. Jeho postoj je jednoznačný.

Zajímavé je, jakými námitkami autor čelí argumentům ve prospěch lenní závislosti Čech na říši. Stránský především popírá geografické zařazení Čech do území antické Germanie, jež bylo samozřejmostí například pro Kosmu, a poněkud násilnou citací antických pramenů se naopak snaží - zřejmě i pod vlivem dobové polské politické ideologie - dokázat, že Čechy patří do Sarmatie. Původ slovanských národů odvozuje výslovně od Sarmatů. Argumentuje i tím, že Čechy nebyly zahrnuty do systému marek vybudovaných císaři proti slovanským sousedům, a také tím, že Čechy byly před příchodem „zakladatelů českého národa“ zcela pusté a měly jen málo obyvatelstva, navíc neněmeckého, a byly obsazeny Čechy dávno předtím, než někdo slyšel o nějaké německé říši, tím méně o německém lenním zřízení. Stránský ovšem nemůže obejít skutečnost, že sama česká knížata žádala za sporů o trůn císaře o potvrzení a přísahala jim věrnost. Oldřich a další panovníci tím ale nemohli „nikterak poškodit zděděnou svobodu národa“. Pro Stránského jako stoupence stavovského principu

vlády to byly smlouvy osobní a s osobami zanikly. „S tím, co takto vykonali, národ nikdy nesouhlasil, nikdy to neschválil, nikdy toho veřejnou neboli zemskou pečeti nestvrdil.“ Stránský proto pečlivě rozlišuje knížata, která nedostala a nedržela svou panovnickou moc z dobrodiní císaře, a panovníky, kteří „povolili neomalenosti císařů a ... přijali od nich takřka nadbytečnou investituru“. V jiné kapitole zpochybňuje dokonce i smysl povýšení Vratislava II., Vladislava II. a Přemysla I. na krále, neboť dalo „Němcům podnětu k vychloubání, že čeští panovníci nemají nic, zač by nemuseli vděčit německým císařům“.

Ani zařazení českého krále do sboru kurfiřtů mu není svědectvím manského poměru k říši. Německá knížata prý jen chtěla mít ve svém sboru „jednoho z přátel říše“, a proto byl přibrán „panovník sídlem nad jiné bližší“. Lenní poměr nelze vyvozovat ani z poplatku placeného říši, je to pro Stránského věc oboustranné smlouvy, navíc podobné poplatky platili i staří římscí císaři a jejich nástupci některým svým sousedům. Práva majestátu, kterých užívají čeští panovníci, jsou mnohem širší než práva německých knížat, v ničem se necítí být vázání nařízeními německé říše, „ve svém království mají plnost moci a mohou vše, co může císař v císařství“. Čeští králové vzešli ze svobodné volby se neúčastní říšských sněmů, Čechy neplatí říšské kontribuce a nebyly Karlem V. zahrnuty mezi německé kraje. Stránský v této souvislosti neváhá citovat prohlášení Ferdinanda I. účelově vyhocené proti daňovým požadavkům říšského sněmu, že totiž české země „seind von dem Reich teutscher Nation in ein ander und sonders Reich und Nation von alters her abgesondert und denselben nicht incorporiert und also desz Reichs teutscher Nation Buerden, Anschalegen und Contributionibus nit unerworffen.“ Mezi Čechy a Německem existuje podle Stránského těsné spojení, smlouvy a přátelství, ty ale neubírají nic ze svrchovanosti, zákonů, práv zvyků a svobody ani národa německého, ani českého. Češi se nedají zmást nicotnými lichotkami, že jejich země je předním lénem říše. Přejí si, aby byli raději řazeni „na kterémkoli místě mezi národy svéprávné nežli na prvním místě mezi ochotné služebníky, vázané sebeskvělejší služebností“.

Není pochyb, že v *Českém státě* se setkáváme s koncepcí, která jako by předjímala „jungmannovské“ chápání národa v české moderní společnosti. V některých bodech, ať už je to otázka národnostní příslušnosti Moravanů nebo stavovské pojetí národa, se sice Stránský a Jungmann rozcházejí, ve většině bodů však mezi nimi panuje shoda. S určitou nadsázkou můžeme říci, že by Jungmann po přečtení Stránského mohl napsat svoje Dvojí rozmlouvání i bez znalosti Herderova díla. U Stránského však najdeme i zjevné prvky Palackého dualistické koncepce českých dějin i zárodky moderního českého politického programu. Přitom není pochyb o tom, že Stránského dílo není nějakým vybočením z řady, že jeho základní skladebné prvky byly přítomny v českém dějepisectví přinejmenším od Dalimila a zčásti již od Kosmy až po české barokní historiky. Nechci tvrdit, že tato koncepce měla v Čechách před počátkem formování novodobého českého národa výlučnou pozici. Naopak, byly tu i jiné, zcela protikladné, a v určitých dobách měly ve společnosti nemalou váhu. Avšak to, že právě Jungmannovo pojetí našlo v české společnosti obecný souhlas, nebyla náhoda. Byla to do značné míry i zásluha (nebo hřích?) české historické tradice.